

معرفی و نقد کتاب:

تاریخ پرچم ایران از باستان تا امروز

نوشته‌ی: نصرت/... بختورتاش

کتاب «تاریخ پرچم ایران از باستان تا امروز» پژوهش و نوشته‌ی دکتر نصرت... بختورتاش در ۵۶۸ صفحه به اضافه‌ی ۱۶ صفحه عکس و تصاویر رنگی از پرچم ایران در دوره‌های مختلف به شمارگان ۲۲۰۰ نسخه توسط انتشارات بهجت به صورتی نفیس و گالینگور با روبان‌هایی به رنگ‌های پرچم سه رنگ ایران سبز، سفید و قرمز، در سال ۱۳۸۳ به قیمت ۱۲۵۰۰ تومان منتشر شد.

مقدمه

آدمی از روزگاران بسیار دور و پیش از تاریخ، از پیکر یا چهره‌ی جانوران نشانه‌هایی برای خود برمی‌گزیده است. الفباهای نخستین و گوناگون ریشه‌ای از پیکره و اندام گیاهان و جانوران دارد و نمونه‌هایی از خط هیروگلیف که در دست است یادمانی از روزگار کهن می‌باشد.

در کشور ما ایران نیز که تاریخی کهن و فرهنگی ژرف دارد نیز از پیکره‌ی خورشید، ماه، اختران و نماد دام‌ها مانند: گوسفند، اسب سفید و گراز و ددان هم‌چون: شیر، پلنگ، گرگ و پرندگان همانند: شاهین، کبوتر و نیز برخی گیاهان چون برگ زیتون و خوشه‌ی زرین برای درفش‌ها و روی سکه‌ها بهره‌برداری کرده‌اند.

چرا انسان به این نمادها دل‌بستگی دارد؟ آیا خواستن و دل‌بستگی به این نگاره‌ها که نمودار دلیری، نیرومندی و بلندپروازی یا زیبایی و سرفرازی به‌شمار می‌آید، نشان و یادمانی از دوران‌های نخستین و وحدت و یکپارچگی تاریخی ملت‌ها نیست؟ همچون توت‌م^۱ که نماد ویژه کلان^۲ است و کارویژه‌های وحدت‌بخش و شناسه‌ی

1- Totem

2- Clan

خویشاوندی، یگانگی و سرنوشت تاریخی مشترک دارد. درفش (بیرق - پرچم) نیز نماینده‌ی گروهی از «جمعیت» است که دارای «قلمرو» بوده و زیر نفوذ حاکمیت یک «قدرت برتر» اداره و رهبری می‌شود را به معرض نمایش می‌گذارد (صص ۱۱-۱۳).

برگزیدن رنگ‌ها، پیکره‌ها و نشانه‌های پرچم‌ها بی‌شک با شیوه‌ی اندیشه، هدف، آرمان ملی، صلح‌دوستی و نوع‌پرستی، کیش و ملیت و موقع جغرافیا و سرانجام توت‌های^۱ تیره‌ها بستگی گسست‌ناپذیر داشته و دارد.

مردمانی که از گذشته‌ی دور در کنار دریاها و اقیانوس‌ها زندگی می‌کرده و به داد و ستد و بازرگانی از راه دریا می‌پرداخته، رنگ آب در اندیشه و درون آن‌ها جای دارد. چنان‌که کشور چین یا سرزمین خورشید بر گوشه‌ی پرچم خود نقش خورشید را دارد. امروزه، پرچم‌های بسیاری وجود دارد که بر آن‌ها نقش جانوران، ستاره، خورشید، ماه، پرندگان، درخت، گل و گیاه و شمشیر دیده می‌شود. رنگ‌ها نیز ضمن آن‌که با صلح‌دوستی مردم بستگی دارد، با شور و احساس آنان نیز در پیوند است. در برخی از دین‌ها مانند اسلام رنگ سبز مورد احترام و علاقه‌ی پیروان دین است. زیرا نماد و نشانه‌ی ویژه‌ی پیشوایان بوده است. رنگ سرخ، رنگی انقلابی، شورانگیز و مصداق تلاش‌ها، کوشش‌ها و خون‌های ریخته‌شده در راه آرمان‌های بزرگ آیینی و ملی را بیان می‌کند که گاه رنگ و زمینه اصلی پرچم‌ها و گاه بخشی از رنگ یک پرچم را تشکیل می‌دهد (صص ۱۰-۱۵).

معرفی کتاب

در این کتاب پیدایش و پیشینه‌ی تاریخی و دیرپای پرچم کشور ایران و انگیزه‌ی گزینش سه رنگ سبز، سفید و سرخ و نشانواره‌ی قبلی پرچم ایران؛ یعنی، شیر و خورشید نقش بسته بر آن، به روش تاریخی، تحلیلی و تبیینی مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است.

طرح مباحث در کتاب براساس روال وقوع حوادث و تقدم و تأخر تاریخی صورت پذیرفته است و یازده دوره یا مقطع در طرح و بررسی درفش مورد توجه قرار گرفته است که از دوره‌ی باستان و روزگار پیشدادیان و کیانیان آغاز شده و با پرچم دوره‌ی جمهوری اسلامی ایران خاتمه می‌یابد.

1- Totemisme

در یک دسته‌بندی کلی، سازماندهی کتاب در چهار بخش انجام شده است. در بخش نخست، تاریخ و پرچم ایران باستان، روزگار اسطوره‌ای، دینی و سپس تاریخی به بحث و بررسی کشیده شده است در بخش دوم، تاریخ پرچم ایران از پایان سلسله‌ی ساسانیان و آغاز گسترش دین اسلام تا زمان حاضر مدنظر قرار گرفته است. در بخش سوم، به تاریخچه‌ی پیدایش صلیب سرخ، شیر و خورشید و هلال احمر به‌عنوان نماد بنیادهای نیکوکاری جهانی پرداخته شده است و سرانجام، اثر با جستاری به نام «یادآوری» شامل اطلاعات و نقطه‌نظرهای گوناگون با محوریت درفش، سکه و عناصر و علایم مندرج در آن‌ها خاتمه می‌یابد. کتاب مذکور، علاوه بر بخش‌های اصلی، دربرگیرنده‌ی دو متن مختصر با عناوین پیش‌نوشتار و پیش‌گفتار در ابتدای اثر و فهرست همگانی شامل کسان، جای‌ها، دفترها، سازمان‌ها و ساختمان‌ها در انتهای کتاب می‌باشد.

ویژگی‌های اثر

الف) ادبیات سلیس، نثر روان و تلاش برای بهره‌گیری از فارسی سره و پالایش‌گری واژگان رایج نخستین ویژگی مهم کتاب است که ذهن مخاطب را با خود درگیر و مأنوس می‌سازد. تعمد نویسنده در استفاده از واژگان پارسی و معادل‌یابی‌های کم‌تر رایج - ولی درست - از جمله مواردی است که از رویکرد ایران‌گرایانه‌ی صاحب اثر حکایت دارد (بنگرید به جدول زیر):

واژگان پارسی کتاب	معادل‌های رایج	واژگان پارسی کتاب	معادل‌های رایج
کراسه	دفتر، دیوان	فرنام	لقب
آخشیج	عناصر، مؤلفه‌ها	گندسالار	سپهسالار
انباز	شریک	ترداد	مراسم
رویه، برگ	صفحه	تخشاکران	صنعتکاران
استوره	اسطوره	گردن‌فراز	افراشته و قدرتمند
خورشگر	آشپز	منظومه‌ی خورشیدی	منظومه‌ی شمس
فریفتاری	نیرنگ و فریب‌کاری	درفش	پرچم
پنهان‌پژوهان	جاسوسان	دبستان‌های فکری	مکاتب فکری
نگاره	تصویر		

ب) هدف نویسنده، تنها بازسازی تاریخ پرچم ایران نیست؛ بلکه بازسازی و بازنویسی تاریخ این مرز و بوم نیز هست. البته بازنویسی و روایتی با عشق و علاقه. دکتر بختورتاش، همراه با تاریخ پرچم ایران، تاریخ دیرپای این کشور، به ویژه تاریخ

حکومت‌گری و سلسله‌های پادشاهی را از دوران باستان و روزگار پیشدادیان و کیانیان با ارایه‌ی اطلاعات ریز و دقیق مورد بررسی قرار می‌دهد و علاوه بر آشناسازی با تاریخ درفش در ایران با تاریخ حیات ملی ایران نیز آشنا می‌سازد (به‌عنوان نمونه رک به: صص ۱۰۲ و ۱۰۳).

ج) در این کتاب هر آن‌چه نام و نشانی از ایران باستان دارد ارزشمند تلقی و اشاراتی بدان‌ها شده است. از دین زرتشت، فریدون، کاوه‌ی آهنگر، کوروش، ارشک، دموکراسی دولت اشکانی به مثابه‌ی نخستین دموکراسی‌های پارلمانی به‌عنوان دوران بیداری ناسیونالیسم ایرانی تا شاهنامه‌ی حکیم فرزانه ابوالقاسم فردوسی و نبرد رستم و سهراب (بنگرید به: صص ۱۰۳ و ۱۱۰).

د) اثر، گاه از حالت تاریخ‌نگاری بی‌طرفانه و صرف خارج شده و ضرباهنگ رزمی به خود می‌گیرد. در این مورد نویسنده نمی‌تواند مکنونات قلبی و تعلقات ذهنی خود را پنهان نماید تا جایی که متن کتاب به یک بیانیه و بستر سیاسی نزدیک می‌شود:

[ارشک] قیام کرد تا بندهای بردگی و اسارت را از هم بدرد. ما ارشک را قهرمان داستان‌های ملی و ریشه‌کن‌کننده‌ی حکومت بیگانگان، او را گرامی و ارجمند می‌داریم (ص ۱۰۴).

یا در جای دیگری می‌خوانیم:

در حماسه‌ی ملی جاودانه‌ی ما کاوه‌ی آهنگر و پیشبند چرمین او که از تکه‌های آهن گداخته سوختگی هم یافته بود، پایگاه و فرّ و شکوه و بزرگی یافت؛ زیرا برای مردم در راه مردم و ریشه‌کن ساختن بیداد و گسترش آرام و حال و زدودن ننگ از سرزمین ایران به کار افتاده بود (ص ۱۴۱).

نکاتی در نقد کتاب

الف) ضرورت تعمیق مباحث نظری

هر چند در صفحاتی چند از کل کتاب اشاراتی به زمینه‌ها و انگیزه‌های پیدایش پرچم و نقش و نگارهای مندرج در آن شده است (پیش‌گفتار: صص ۱۱-۱۵ و ۱۵۴ و ۱۵۵)؛ ولی اثر، هم‌چنان نیازمند تمهید جدی در باب مباحث نظری است. مفاهیمی نظیر نماد که کارویژه‌های ارتباطی و هویت‌بخشی به پدیده‌ها و چیزها دارد و نمادپردازی قومی^۱، مفاهیم و چارچوبه‌های مناسبی برای درک جایگاه، نقش و کارکردهای پرچم در

1- Ethno Symbolism

اختیار خواننده قرار می‌دهد که بهره‌گیری از آن‌ها در چاپ‌های بعدی کتاب مناسب خواهد بود (ر.ک به: گودیکانست، ۱۳۸۳: ۲۰؛ اسمیت، ۱۳۸۳: ۸۳-۸۸؛ اوزکریملی، ۱۳۸۳: ۲۱۹-۲۲۵).

ب) ضرورت توجه بیش‌تر به پرچم جمهوری اسلامی ایران

از حجم ۵۶۸ صفحه‌ای کتاب، تنها در سه صفحه به پرچم جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است. از این سه صفحه نیز، ۲ صفحه به عکس پرچم به صورت رنگی و سیاه و سفید اختصاص یافته است. به عبارت دیگر، تنها یک صفحه از کل کتاب به این پرچم اختصاص یافته است که فارغ از هرگونه داوری یا پیش‌داوری نیازمند توجه بیش‌تر و تقویت مباحث مربوط به آن می‌باشد. قطعاً زیرنویس صفحه‌ی ۴۵۰ نیز که ناظر بر عدم همکاری وزارت کشور با پژوهشگر در خصوص این پرچم نیز رافع مسؤلیت نویسنده‌ی محترم در تاریخ‌نگاری بی‌طرفانه، منصفانه با در نظر گرفتن جانب عدالت نخواهد بود (صص ۴۴۹، ۴۵۰ و نگاره‌ی رنگی ۲۶). هم‌چنان‌که پژوهشگر پرتلاش کتاب، علی‌رغم کمبود اطلاعات، تاریخچه‌ی پرچم را در تمامی دوره‌های تاریخی ایران تا پایان سلسله‌ی پهلوی استخراج و درباره‌ی عناصر مضبوط در متن آن‌ها به صورت مبسوط تاریخ‌نگاری نموده است، شایسته است پرچم جمهوری اسلامی ایران را حداقل هم‌چون یکی از دوره‌های تاریخ مورد شرح و بسط قرار دهد.

ج) بررسی نقش و نگاره‌های سکه

نویسنده فارغ از عنوان کتاب، در صفحاتی چند به نقش و نگاره‌های مندرج در سکه‌ها گریز زده است. بررسی سکه‌های دوره‌ی صفویه به‌ویژه بی‌سامانی در ضرب سکه‌های مسی (فلوسی) و بیان محتوا و مضمون نقوش حکاکی شده بر روی سکه‌های دوران قاجاریه، اعم از دوران سلطنت محمدشاه، فتح‌علی‌شاه و ناصرالدین‌شاه نمونه‌هایی از این دست محسوب شده، اگرچه ارزشمند تلقی می‌شود؛ ولی به لحاظ روشی، متغیری ناخواسته و مداخله‌گر ارزیابی می‌گردد (صص ۲۱۶-۲۱۹، ۲۲۳ و ۲۲۵، ۲۵۹، ۲۶۰ و ۲۶۹-۲۷۵ و ۲۹۸).

د) طرح روایتی پرمناقشه از درفش کاویانی

نوشته‌اند که خلیفه‌ی دوم از بسیاری گوهرها و سنگینی بهای آن‌ها که بر این درفش

نشانه بودند شگفت زده شد و امیرالمؤمنین (خلیفه‌ی دوم) بفرمود تا آن گوهرها برداشتنند و آن پوست را بسوزانند. «تفو باد بر چرخ گردان تفوی» که گوهر پاک و خواستنی است و پرده‌ی درفش آلوده و پلشت! بدین‌گونه درفش کاویانی که یادگار سرفراز کهن ایران‌زمین بود، در پایان روزگار ساسانی سرنوشتی تلخ و اندوهبار داشت. چنان اندوهبار و تاریک که تاریخ سرنوشت تلخ آن نیز درست روشن نیست ... چرم پاره‌ای را که کاوه برای جلوگیری از بیداد برافراشت و فریدون به گوهر آراست، سرانجام خود در آتش بیداد بسوخت. آری چنین بود افسانه‌ی دیربای درفش کاویان (صص ۱۴۱ و ۱۴۲ و نیز رک به: ص ۴۹).

کلام آخر

کتاب «تاریخ پرچم ایران» به مثابه‌ی رُمانی تاریخی - رئالیستی اثری است جذاب، خواندنی و پرکشش، که نویسنده با نثری سلیس مخاطب را به سوی خود می‌خواند. محتوای کتاب با محور قراردادن پرچم ایران، تاریخ چند هزار ساله‌ی کشور را ورق می‌زند و بازگو می‌نماید. مطالعه‌ی آن به علاقه‌مندان ایران، تاریخ ایران و به‌ویژه نسل جوان توصیه می‌گردد.

دکتر مجتبی مقصودی

E-mail: Maghsodi42@yahoo.com

منابع :

- ۱- اسمیت، آنتونی (۱۳۸۳): *ناسیونالیسم*، ترجمه‌ی منصور انصاری، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- ۲- اوزکریملی، اوموت (۱۳۸۳): *نظریه‌های ناسیونالیسم*، ترجمه‌ی محمدعلی قاسمی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- ۳- گودیکانست، ویلیام بی (۱۳۸۳): *پیوند تفاوت‌ها*، ترجمه‌ی علی کریمی و مسعود هاشمی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.